

**“...E teie nei naho'a iti ē,
'O te hiti aroha tenā
'O te muri aroha teie !
Tāua ato'a 'ia o i te 'ā
E pātuatini i te 'ōro'a nei.
Ē tō te hau aroha ē,
Haere mai, noho mai.”**

A vous tous de cette haute audience,
C'est par ces mots empruntés à la regrettée Mme Antonina PENI
Que je vous adresse mes hommages respectueux.
Dans tous les rassemblements culturels où je suis amenée à intervenir,
Le souci qui m'anime toujours est la question de savoir
Dans laquelle des langues tahitienne et française
Dois-je m'exprimer en premier ?
Mais, pour la présente opportunité,
Permettez que je choisisse la langue tahitienne,
Merci.

**TE MAU FA'ATI'ARA'A PARAU
Ā POUIRA Ā TEAUNA
PI'I-NOA-HIA 'O TEARAPŌ**

Te mau 'ōhipa 'o tei tupu

I te ārea nō te mau matahiti 1962 ē 1967, i te ahiahi monirē, e ha'apūroro te pū rātio nō taua tau ra : 'o Rātio Tahiti, i te tahi fa'anahora'a 'o tei pi'ihia : **Te-ara-pō (te i'oa ia , 'o tei tāpe'ahia mai 'e te pupu fēiā rave 'ōhipa reo tahiti, 'eiaha rā 'o **Haere-pō**, te piti ō te i'oa i mana'ohia nō taua fa'anahora'a ra. **(JM)****

Nā Pouira ā TEAUNA taua mau fa'anahora'a ra, 15 miniti i te maoro, e rauti ra i taua mau matahiti ra. Nā mua atu, nā te tahi atu ia mau ta'ata fa'ati'ati'a 'ā'amu mai iā : Teriieroo ā TERIIEROO, tāvana nō Papeno'o, 'o Paia MATA'O'A, 'o Tānetua RUCHMOND, 'o Martial IORSS, ē tē vai atura i rauti na i te reira fa'anahora'a.

'Ua fa'a'itehia mai ē, e mea rahi te mau rīpene haruharura'a reo tā Rātio Tahiti i ha'aputu nō te mau fa'ati'ati'ara'a parau ā Pouira ā TEAUNA.

Ē, i te matahiti 1969, hou tōna mata e piri atu ai, 'ua fa'aue 'o Pouira ā TEAUNA ē, 'ia fa'autahia tōna piha ma'i i raro i te hōhonura'a ō tōna 'āpo'o nā ni'a iho i tāna mau puta i pāpa'i i te mau parau tā'āto'a 'o tāna i huihui i te roara'a ō tōna orara'a.

I te mau matahiti 1970, 'ua tau i te fa'aterera'a ō te te pū ā Rātio Tahiti ē, 'ua riro mai ē, 'o O.R.T.F. 'o tei fa'aoti ē, nō te ta'a 'ore paha i te aura'a nō te mau parau i haruharuhia ē, 'ia fa'aru'ehia te mau rīpene.

'Ua fa'aarahia 'o Francis SANFORD tāne, te Mono-peretiteni nō te Apo'ora'a fa'aterera'a hau 'o tei fa'aue iā Maco TEVANE, mero Apo'ora'a fa'aterera'a hau nō te Ta'ere, 'ia ravehia te mau rāve'a ato'a nō te fa'aora mai i taua mau rīpene ra...

Ē, mai reira mai te 'āfa'ira'ahia atu te mau rīpene i roa'a mai, i te fare Manaha nō te Pū Te Anavaharau, i orahia mai ai iā i te mou-roa-ra'a.

I te ārea nō te mau matahiti 1980, i ha'amauhia ai te Piha tōro'a parau tūtu'u (D.T.O.) ā te Pū Te Anavaharau. Nāna e fa'ataui i te vaira'a ō te mau fa'ati'ara'a parau ā Pouira ā TEAUNA mai ni'a mai i te mau rīpene haruharura'a tahito, i ni'a i te mau rīpene 'āpī nō taua tau ra (tā tātou e parau nei e K7). Ē, e 23 mau rīpene e 60 miniti i te rīpene tāta'i tahi 'o tei oti i te fa'a'āpīhia ē 'o tei tāpurahia mai nō te mau fa'ati'ara'a parau mai te 'āva'e mē 1962 ē tae atu i te 'āva'e tiurai 1964.

'Ua tihepuhia te tahi mau ta'ata rave 'ōhipa 'āpī 'o tē ha'apa'o i **te patapata-mau-ra'a i te tā'āto'a-ra'a o te mau mea e fa'aro'ohia** i ni'a i taua mau rīpene ra ē, 'o tā rātou te reira 'ōhipa e rave i te mau taime e vata ai i tā rātou mau 'ōhipa tumu.

I muri a'e i te rave hope-roa-ra'a-hia taua tuha'a 'ōhipa nei, 'ua fa'aoti te Piha tōro'a parau tūtu'u ē, e pia i te mau parau i patapatahia 'ei mau puta ri'i, 12 te rahira'a, nō te tauturura'a i te ha'apī'ira'a ō te reo tahiti nā roto i te mau fare ha'apī'ira'a ō te fenua nei. Ē, nō fa'a'ore-noa-hia atura ho'i te 'Āfata moni tauturu ā te Hau i te mau 'ōhipa faufa'a tumu i roto i te Fenua nei. E mea titauhia iā, i te reira taime, 'ia 'imi i te mau tauturu moni nā roto i te mau pū nō rāpae.

'Ua ani-ato'a-hia te tauturu ā te Fare Vāna'a, nā roto atu i tōna Fa'atere 'o Maco TEVANE tāne, nō te tai'o-fa'ahou-ra'a, te fa'atiti'aifarora'a ō te mau pu'e parau ē, te pāpa'ira'a ō te mau ta'o. 'Ua fa'aoti 'oia ē, nā nā Vāna'a e toru : 'o Antonina PENI 'e 'o Simone HARGOUS vahine ē, tae noa atu iā Roland SUE tāne e rave i te reira tuha'a 'ōhipa. Ē, 'aita i maoro re'a i tō rātou ha'amatarara'a i tā rātou nei 'ōhipa, 'ua fa'a'ite te mau Vāna'a nei ē, 'eita rātou e fāri'i 'ia piahia terā mau fa'ati'ara'a parau mai tei patapatahia ē tae roa mai i terā taime ē, 'ia au ato'a iho ā ra i te fā e tītauhia ra, 'oia ho'i te ha'apī'ira'a reo tahiti nā roto i te mau fare ha'apī'ira'a. Te tumu, e riro ra ē, e mea rahi te mau hape i te pae nō te hāmanira'a 'irava ānei (te fa'aro'ora'ahia paha i te paraura'a) te mau ta'o ha'a, te mau pāpa'ira'a ē, te nā-ni'a-iho-no'a-ra'a te paraura'a ē, te vai atura !

I te mau matahiti 1990 ē, i te maorora'a e ono matahiti, mā te pāpa'ira'a 'ia au i tā te Fare Vāna'a, 'ua ravehia te mau fa'atanotanora'a i te patapatafa'ahou-ra'a i te mau tu'ura'a parau 'ei tumu e 'ōhie ai 'e e māmaramama ai te u'i hou ē, nā nā Vāna'a ra iho ā e toru nei i ha'apa'o i te mau fa'atiti'aifarora'a.

Ē, māoti teie rave-'āmui-ra'a i oti ai i te piahia, mai te matahiti tauatini e iva hānere 'e iva 'ahuru mā hitu (1997) i te ahuenta o nā puta e ono 'o tei nene'ihia i te rahira'a e pae hānere (500) i te puta tāta'i tahi 'e 'o tei piahia i raro a'e i te pi'ira'a ē : **Parau nō te 'āi'a** ;

'Ua ravehia te mau 'ōhipa tā'āto'a i te Pū Te Anavaharau : 'ua tihepu tau-poto-hia te tahi ta'ata hāmani puta 'o tei ani i te tauturu ā te tahi pāpa'i hōho'a ; te tōtaiete nene'i puta te S.T.P. e vai maira i roto i te fa'a nō Punaru'u 'o tei fa'aauhia nō te neneira'a i te mau puta. Ē, nā te te 'Āfata fa'atupu i te ha'amaita'ira'a faufa'a 'e tōtiare (F.I.D.E.S.) i 'aufau i te mau fa'a'ōhipara'a moni.

I te matahiti 1997, i oti ai te puta mātāmua i te piahia i raro a'e i te pi'ira'a ē : Te arapō / Papa'ōa-Ha'apape.

Ē, 'ei fa'atu'atira'a i te i'oa o teie nei puta mātāmua, 'ua fa'aoti te Piha tōro'a parau tūtu'u nō te Pū Te Anavaharau ē 'ia ravehia te tahi ha'amana'ora'a nā te huirā'atira iā Pouira ā TEAUNA i roto i tōna 'oire tumu 'oia ho'i 'o 'Ārue. 'Ua titau-manihini te Fa'atere hau vahine 'o Angelina BONNO 'e te Tāvana 'oire i terā tau 'o Boris LEONTIEFF tāne 'e tāna 'āpo'ora'a 'oire i te 'ōpū fēti'i o Pouira ā TEAUNA, te fa'aterera'a 'e te mau tamari'i ha'api'i nō ARUE 1 ē tae noa atu i te huirā'atira, i te 'ōro'a ha'amana'ora'a 'o tei fa'atupuhia i **te 08 nō 'ātopa 1997**.

'Ua 'ōrero mai te mau ta'ata mai iā :

- Jhon MARTIN tāne, te rauti reo tahiti mātāmua i te pū Rātio Tahiti, 'o tei fa'ati'ati'a mai i te parau nō tōna ho'a 'o Pouira ā TEAUNA te ta'ata huihui parau pa'ari i piha'i iho i te mau ta'ata 'ite nō terā tau, 'e tāna mau rave'a ;
- Maco TEVANE tāne, te piti o te rauti 'e pāpa'i ve'a ato'a i te pū Rātio Tahiti, 'o tei fa'a'ite mai i te parau o te metua ra 'o Pouira ;
- Antonina PENI vahine 'o tei fa'ata'a mai i te tōna aura'a 'e 'o Pouira ā TEAUNA i roto i te mau tata'ura'a 'ōrero parau.

I roto i taua 'ōro'a ra te ha'amaura'ahia te 'ōfa'i ha'amana'ora'a iā Pouira ā TEAUNA i ni'a i te fenua ra 'o Ahutoru, te hō'ē o te mau vāhi faufa'a roa a'e nō te 'oire 'o 'Ārue, i te mea ē, tei ni'a i teie fenua te vaira'a o nā ta'ata e toru 'oia ho'i : te 'orometua Henere NOTI, te ari'i Pōmare II ē i teie nei 'o Pouira ā TEAUNA, nā rātou tō tātou nei reo parau noa i riro ai 'ei reo pāpa'ihia.

I roto i taua 'ōro'a ra, 'ua 'itehia te **fa'afaitera'a** i rotopū i te huirā'atira 'o tei tairuru mai. Inaha ho'i ē, i rotopū iā rātou, te tahi mau ta'ata 'o tei tahitohito na paha iā Pouira i te mau tau 'oia i fa'ati'ati'a ai i tana mau 'ā'ai i nia iā Rātio Tahiti ē 'o tei riro 'ei mau ta'ata pa'ari i taua mahana ra 'o tei putapū te 'ā'au i te fa'aro'o-fa'ahou-ra'a i te mau fa'ati'ara'a parau ā Pouira nō nia iā 'Ārue...

I te hepetoma nā mua noa atu i taua 'ōro'a ra, 'ua titau te Fa'atere hau vahine 'o Angelina BONNO i te hua'ai ā Pouira ā TEAUNA i te hō'ē fārereira'a

i rotopū iāna iho 'e 'o rātou. 'Ua tonu te pae rahi ō te hua'ai nei iā Roland OLDHAM 'ei 'auvaha nō rātou i roto i te 'āpara'ura'a 'e te ha'amanara'a i te tahi fa'a'aura'a 'ia pia tā-moni-ore-hia te mau puta nei. E riro ra ē, 'ua fa'ahiti te fa'atere hau i te mana'o e fa'atupu i te tahi ho'ora'a rahi nō taua mau puta ra... ē, 'o te tumu ia te 'ōpū fēti'i i 'ōtohe ai ē, i mau ai te 'ōhipa ē, tae roa a'era i te matahiti 2009.

E mea tano ato'a i 'ō nei 'ia fa'aha'amana'o ē, i roto i tāna tauto'ora'a mātāmua e 'imi i te faufa'a nō te fa'ahaere i teie 'ōpuara'a i mua, 'ua fēruri tō te Pū Te Anavaharau ē 'ia ho'ohia te puta tāta'i tahi i te hō'ē faito moni tano noa nō te fa'aora'a mai i te faufa'a moni nō te 'aufau i te mau puta e nenei i muri mai. E, 'ua 'āfaro te 'ōpū fēti'i i taua fa'anahora'a ra.

I te hō'ē ru'i nō te matahiti 2009, te uiui ra te rauti nō te fa'anahora'a Mata 'e mata ā te 'Afata teata TNTV 'o J. MAIRAI iā Roland OLDHAM... Nō te fa'ahopera'a i tā rāua 'āpara'ura'a, 'ua ani atu 'o J. MAIRAI i te parau nō teie mau puta ē, tē pāhono ra 'o Roland ē, 'aita e fifi nō te 'ōperera'a...

Te reira noa te parau i fa'atupu i te ho'i-fa'ahoura'a vau e fārerei i te hua'ai tamari'i ā Pouira ā TEAUNA. I rotopū i te mau tamari'i fānau, te mau mo'otua 'e te mau hina, 12 rātou rahira'a ta'ata e titauhia 'iā fa'afārerei. E, māoti te hō'ēra'a i rotopū i te Fa'atere nō te Pū ō te ta'ere 'e te faufa'a tumu 'o Teddy TEHEI, tōna mono e ha'apa'o ato'a i te mau terera'a 'ōhipa ā te Pū 'o Francis STEIN, te vahine 'aravihi i te pae nō te ture i roto i teie pū 'o Josiane HOWELL, 'ua tupu te fārereira'a 'e tō taua pae ra nō te fa'ata'ara'a atu i te 'āvei'a ā te Fa'aterera'a hau nō te ta'ere.

I te 22 nō 'ātopa 2012, te mahana e ti'ahia ai te 110ra'a te matahiti i fānauhia ō Pouira ā TEAUNA, tāna mau tamari'i fānau e 3 e ora nei, nā mo'otua e 6 et nā hina e 3 i tu'u rima ai te parau fa'aau e fa'ati'a ra i te 'ōpere tā-moni-'ore-ra'a nā roto i te mau fare ha'api'ira'a i nā puta i muri nei :

- te numera 1 e fa'ateniteni ra i te parau nō nā mata'eina'a ō 'Ārue 'e 'o Mahina,
- te numera 2 e fa'ati'a ra i te parau nō Te'aharoa e toro ra mai Papeno'o ē moti atu i Tevaipuna 'oia ho'i 'o Taravao ;
- te numera 3 nō ni'a i te parau ō Tahiti iti i te pa'e iho ā rā nō Taiarapū hiti'a ō te rā;
- te numera 4 e fa'ata'a ra i te parau ō Tāfa'i te 'aito i haere nā ni'a i te arati'a ō te mau vārua i tōna tere e ti'i e fa'aho'i mai i te vārua ō tōna hoa here;
- te numera 5 e fa'ati'ati'a ra i te parau nō te mau ta'amotu;
- te numera 6, te hōpe'a e ha'amaramarama ra i ni'a i te parau nō te mau terera'a nā te moana.

E hoa ino mā ē,

'Ōutou te hua'ai tamari'i ā Pouira ā TEAUNA,

'O 'oe 'e te Peretiteni (Mono-peretiteni) ō te Hau fenua

'Ōutou te mau fa'atere hau fenua

'Ōutou te mau ti'a ō te nuna'a i roto i te 'Āpo'ora'a rahi,

'Ōutou te mau ti'a fa'atere nō te 'ōhipa ha'api'ira'a i roto i te Fenua nei,

'Ōutou te mau ti'a fa'aao nō terā 'e terā pū 'ōhipa,

Doris MARUOI

Service de la culture et du patrimoine

TEL : 50 71 77 – Fax 42 01 28

'Ōutou te mau tamari'i e riro nei, mai teie atu mahana 'ei mau fatu nō teie nei mau 'ite,

Teie i mua iā tātou nā puta e ono ō te ahuena 'ū tea 'e pāpa'i 'ere'ere (pa'o), Nā 'ū ō te mata'eina'a 'Ārue tei ha'amauhia 'e te Tōmite Nā-hiti tā Pouira ā TEAUNA i ti'a na 'ei rauti)

E tuha'a iti teie nō te faufa'a 'o tei huihui na 'e te Metua, te 'orometua 'o Pouira ā TEAUNA i tōna ra tau i piha'i iho i te mau tahu'a parau tumu ō te fenua, 'o tei fa'aorahia, mai roto mai i te mou-roa-ra'a, 'e 'o tei 'atu'atu tu'utu'u-'ore-hia 'oia ho'i : **Te parau nō te 'āi'a**

« 'Ei rāve'a, 'eiaha te mata'i ō te tau e puhi ra, 'ia huri ta'ere atu i taua mau parau ra i roto i te ru'i ō te 'aramoina. »

'Ei ha'amana'o-ato'a-ra'a iā 'Oe e Maco TEVANE tāne.

Mauruuru i te fa'aro'ora'a mai.